

Шифр наукової роботи
«ВОЛОНТЕРСТВО»

**РОЗВИТОК ВОЛОНТЕРСЬКИХ ПРОГРАМ У ГРОМАДАХ, ПРИЛЕГЛИХ
ДО РАЙОНУ ОПЕРАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ СИЛ НА СХОДІ УКРАЇНИ**

ЗМІСТ

Вступ	3
1.1. Волонтерські програми як інструмент активізації людських ресурсів місцевих громад	7
1.2. Розвиток волонтерських програм в умовах пандемії COVID-19 у громадах, прилеглих до району ООС на сході України	16
Висновки	25
Список використаних джерел	28

Вступ

Актуальність теми дослідження. Процеси демократизації, розбудова громадянського суспільства зумовлюють зміни пріоритетів соціальної політики, соціального виховання та діяльності соціальних інститутів, інтегруючи зусилля, засоби і можливості різних державних та неурядових організацій на всіх рівнях, в тому числі й на рівні територіальної громади, з метою проведення соціальної роботи з дітьми та молоддю, залучення самих суб'єктів до вирішення власних проблем, сприяння їхній активній участі в суспільному житті.

На сьогодні потреби громади є доволі різноманітними і місцевій владі іноді бракує не лише ресурсів, а й часу реалізувати всі задуми й швидко реагувати на виклики й соціальні проблеми. Одним із важливих ресурсів у цьому контексті є використання волонтерського руху для реалізації задумів місцевої влади та громадських ініціатив. Саме тому, дослідження можливостей використання волонтерських ініціатив як інструменту активізації людських ресурсів місцевих громад є актуальною потребою сьогодення. Нагальність її пов'язана також із тим, що державні та громадські організації зустрілися з проблемою в забезпеченні волонтерської діяльності та залученню до неї волонтерів у зв'язку із пандемією COVID-19.

Значний внесок у дослідження теоретичних та методологічних засад волонтерства зробили такі науковці, як: О. Безпалько, Р. Вайнола, Л. Вандишева, Т. Журавель, Н. Заверико, І. Зверєва, А. Капська, О. Карпенко, Г. Крапівіна, Г. Лактіонова, Т. Лях, Л. Міщик, І. Мигович, С. Пальчевський, В. Петрович, Ю. Поліщук, К. Пуха, М. Тищенко, І. Тохтарова; соціально-педагогічні аспекти волонтерської діяльності активно досліджували З. Бондаренко, О. Караман, Н. Комарова, В. Кратінова, Н. Ларіонова, С. Харченко, М. Чухрай, Н. Янц та ін.

Аналіз багаторічного досвіду волонтерства подано у роботах зарубіжних учених Г. Каскеллі, Р. Кроу, Б. Левайн, М. Мерріл, К. Навартнам, М. Нуланд та ін.; питаннями волонтерського руху в соціологічному контексті займалися такі відомі науковці, як: Д. Сміт, М. Харріс, К. Рочестер, Р. Хедлі, С. Елліс,

К. Кемпбел; сутність, ознаки, особливості, напрями та принципи волонтерської роботи вивчали Р. Лінч, Є. Матерна, С. Маккарлі, Л. Питка.

В Україні активний розвиток волонтерства розпочався із прийняттям нею незалежності у 1991 р. З цього часу розпочали створюватися численні громадські організації, благодійні фонди, які до реалізації соціальних проєктів долучали волонтерів та діяли на волонтерських засадах. Але найбільшу хвилю розвитку волонтерської діяльності серед молоді спричинило виникнення у 1993 році соціальних служб для молоді. Ця всеукраїнська мережа державних служб була створена як один з механізмів реалізації державної молодіжної політики [21].

У той час на одного соціального працівника цієї служби припадало щонайменше три напрями соціальної роботи, які слід було розвивати. Відтак, відчувався великий попит на кадри. Оскільки соціальна робота в Україні також виникла у 1991 році, то, відповідно, забезпечити кваліфікованими кадрами соціальні служби було неможливо – університети лише розпочали їх підготовку. Тому виникла ідея – створити всеукраїнську громадську організацію, яка б навчила соціальних працівників у місцевих громадах залучати до реалізації соціальних проєктів волонтерів. Такою організацією став Всеукраїнський громадський центр «Волонтер» [15]. Продовжуючи традиції, і досі ця громадська організація активно реалізовує програми з підготовки координаторів волонтерської діяльності по всій Україні.

Уже шостий рік поспіль ситуація у постраждалих унаслідок конфлікту Луганській та Донецькій областях на сході України продовжує негативно впливати на життя понад п'яти мільйонів людей.

Люди в постраждалих районах стикаються із проблемами щодо фізичного і психічного стану, які пов'язані з обстрілами, руйнуванням житлових будинків і об'єктів цивільної інфраструктури, обмеженим доступом до соціальних послуг, обмеженою свободою пересування.

Також існують проблеми, пов'язані з низкою нормативно-правових актів, що в ситуації конфлікту призводить до виникнення гуманітарних потреб.

Нарешті, люди стикаються з проблемами щодо їхньої здатності до

відновлення та відбудови, пов'язаними як із забезпеченням соціальної єдності, так і із впровадженням соціальних програм у сфері розвитку, використовуючи спроможності місцевих та загальнодержавних органів.

Обмеження, пов'язані з COVID-19 посилили труднощі та нестатки, з якими стикається населення, що постраждало від конфлікту на сході України, зокрема через обмеження свободи пересування та їхній вплив на реалізацію соціальних та економічних прав, активну участь у волонтерському русі.

Особливу увагу Всеукраїнський громадський центр «Волонтер» приділяє громадам Донецької та Луганської областей, які опинились у складних життєвих обставинах, що розташовані на підконтрольних територіях України вздовж лінії бойових дій. Наразі триває проєкт «Підготовка менеджерів волонтерських програм задля системного професійного підходу у роботі з волонтерами на сході України», що реалізується у період з квітня 2020 по квітень 2021 за підтримки Програми ООН із відновлення та розбудови миру.

В межах проєкту тренери Всеукраїнського громадського центру «Волонтер» навчали фахівців державних та НУО, допомагали їм розробити волонтерські програми. Наразі ці волонтерські програми реалізуються в громадах на сході України за активної участі молоді.

Фаза реалізації цих молодіжних волонтерських програм припала на період пандемії COVID-19 та пов'язаних із нею карантинних обмежень в Україні, спричинивши проблеми організаційного та методичного характеру для їх координаторів, негативно вплинувши на активність молоді в волонтерських програмах, їхню соціальну ініціативність та мотивацію до розробки власних волонтерських ініціатив [20, 22].

Аналіз такого досвіду є цінним та важливим з огляду на винесення уроків для ефективної організації діяльності волонтерів в умовах карантинних обмежувальних заходів на територіях Луганської та Донецької областей.

Мета дослідження: здійснити аналіз проблем у розвитку волонтерських програм в умовах пандемії COVID-19 у громадах, прилеглих до району ООС на сході України, та визначити шляхи їх подолання.

Завдання дослідження:

- визначити волонтерські програми як інструмент активізації людських ресурсів місцевих громад на сході України;
- проаналізувати організаційні та методичні проблеми, з якими зіштовхнулися державні та громадські організації, що реалізують волонтерські програми на сході України, в умовах карантинних обмежень, спричинених пандемією COVID-19, та запропонувати шляхи їх вирішення.

Об’єкт: волонтерська діяльність в громадах на сході України.

Предмет: проблеми у розвитку волонтерських програм в умовах пандемії COVID-19 у громадах, прилеглих до району ООС на сході України в межах проєкту «Підготовка менеджерів волонтерських програм задля системного професійного підходу у роботі з волонтерами на Сході України».

Методи дослідження. Автори дослідження використали методологію «швидкої оцінки» (rapid appraisal). Протягом травня 2020 р. було опитано 30 представників державних та громадських організацій Донецької та Луганської області України, які реалізують волонтерські програми.

Експериментальна база: Всеукраїнський громадський центр «Волонтер». Проєкт «Підготовка менеджерів волонтерських програм задля системного професійного підходу у роботі з волонтерами на Сході України», що реалізується у період з квітня 2020 по квітень 2021 за підтримки Програми ООН із відновлення та розбудови миру реалізують чотири агентства ООН: Програма розвитку ООН (ПРООН), Структура ООН з питань гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок (ООН Жінки), Фонд ООН у галузі народонаселення (UNFPA) і Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО).

1.1. Волонтерські програми як інструмент активізації людських ресурсів місцевих громад

У світовій практиці найголовнішою ознакою волонтерства є те, що волонтер частину свого вільного (особистого) часу, сил, енергії, знань, досвіду добровільно (без примусу та вказівок «згори») витрачає на здійснення діяльності, яка є корисною людям і суспільству загалом.

У Записці Генерального секретаря ООН, адресованій Комісії соціального розвитку Економічної та соціальної ради ООН, виділено найважливіші риси волонтерства [17]. Серед них: джерело людського досвіду; духовна якість і громадянська чеснота; забезпечення надійної платформи для відновлення зв'язків між людьми; етичний стандарт, який ґрунтується на гуманістичних, релігійних та демократичних ідеалах і філософських концепціях та зумовлює якість людських взаємостосунків; нові інтелектуальні ресурси; нове бачення соціальної діяльності; солідарність і гуманна корисливість; турбота про людей; участь і відповідальність як суть активної громадянської позиції.

Міжнародною експертною групою з питань волонтерства та соціального розвитку в 1999 р. були визначені характерні особливості волонтерської діяльності: неприбутковість; добровільність; корисність.

У межах цієї концепції експерти визначили типи волонтерської діяльності: взаємодопомога та самодопомога; філантропія та послуги іншим людям; участь або громадянський обов'язок; рекламно-пропагандистська діяльність або проведення кампаній.

Волонтерська діяльність – це спосіб підтримки, піклування, надання допомоги членам громади; взаємодії між людьми для спільного вироблення нових шляхів вирішення проблем, які виникають.

У зв'язку з цим актуалізується питання активізації людських ресурсів місцевих громад й готовності волонтерів до міждисциплінарної взаємодії у вирішенні пріоритетних соціальних питань. Це створює можливості для навчання та розвитку впродовж життя кожної людини [17].

У Загальній декларації волонтерів [14], прийнятій на XVI Всесвітній конференції волонтерів у 2001 р. в Амстердамі (Нідерланди), було визначено такі принципи діяльності волонтерів: визнання права на закріплення за всіма чоловіками, жінками та дітьми, незалежно від їхньої раси, віросповідання, фізичних особливостей, відповідного соціального та матеріального становища; повага гідності й культури всіх людей; надання допомоги, безкоштовних послуг особисто чи організовано в дусі партнерства та братерства; визнання рівної важливості особистих і колективних потреб, сприяння їх забезпеченню; перетворення волонтерства на елемент набуття нових знань і навичок, удосконалення здібностей, стимулюючи ініціативу та творчість людей, надаючи кожному можливість бути творцем, а не користувачем, спостерігачем.

Волонтерство є однією з основ громадянського суспільства, адже воно прийшло до нас разом із поняттями «громадянське суспільство» та «демократія», «громадські організації» та «активізація громади». Без участі волонтерів важко уявити громадські організації й благодійність взагалі, без них унеможлиблюється якісний суспільний контроль за діями влади та бізнесу.

У XXI ст. країни світу у своїй соціальній політиці все більше зважають на міжсекторну взаємодію держави, бізнесу, громадських організацій. Саме шляхом встановлення балансу між різними силами формуватимуться цінності, встановлюватимуться пріоритети, розподілятимуться ресурси. Один із найпотужніших людських ресурсів у цьому процесі - волонтери.

Для України, як і для всього світу, волонтерство є актуальним і важливим з різних причин. По-перше, як свідчить багаторічний досвід залучення волонтерів, це ефективний спосіб вирішення складних проблем окремої людини, громади, які часто виникають на ґрунті недостатньої турботи держави про суспільне благо. По-друге, волонтерство приносить у соціальну сферу нові, як правило, інноваційні, творчі та сміливі ідеї щодо вирішення найгостріших і найскладніших проблем. Тому саме завдяки йому безвихідні, на перший погляд, ситуації знаходять своє вирішення. По-третє, волонтерство – це спосіб, за

допомогою якого кожний представник суспільства може брати участь у покращенні якості життя своєї громади.

Нині в Україні організація роботи волонтерів у державних і громадських організаціях виходить на якісно новий рівень. Порівняно з минулими роками актуалізується питання менеджменту волонтерських програм, відпрацьовуються механізми залучення волонтерів до різних напрямів роботи. У державних та неурядових організаціях усе більше віддають перевагу навчених фахівцям з менеджменту волонтерської діяльності (координатори волонтерських груп, координатори волонтерської діяльності, координатори волонтерських програм тощо). Цей фахівець повністю відповідає за набір, підписання угод, постановку завдань і відслідковування результатів діяльності волонтерів.

У доповіді програми Волонтерів ООН (The United Nations Volunteers (UNV) programme) «Стан світового волонтерства: трансформуючи управління» волонтерство розглядається як додатковий ресурс зростання громадської участі, залученості жителів до процесів прийняття та реалізації рішень, а також як засіб для залучення знань, умінь, навичок, досвіду для того, аби голос та участь, підзвітність і чутливість, як ключові засади доброго врядування, доповнювали інші рішення у сфері розвитку [11]. Волонтерська діяльність забезпечує взаємодію від локального до національного і глобального контекстів. Також, зазначається, що процеси децентралізації фокусують увагу на сфері місцевого самоврядування, зокрема, на волонтерській діяльності на цьому рівні [12].

Залучення громадян до волонтерської діяльності допоможе реалізації їхніх основних потреб: відчувати власну значимість і корисність, належність до колективу інших волонтерів, причетність до громади; домагатись поваги, визнання і подяки; зміцнювати, розширювати соціальні вміння і навички; розширювати знайомства та спілкування; особисто та в команді вирішувати проблеми громади.

Активізації людських ресурсів місцевих громад сприяє створення соціальних установ та організацій громаді; розвиток професіоналізму та

компетентності у членів громади, як співробітників так і волонтерів; боротьба за зміни, зокрема зміни в соціальній політиці [26].

Волонтери активізують власні особистісні ресурси, сприяють саморозвитку і самореалізації, умінню працювати у міждисциплінарній, мультидисциплінарній командах, підвищенню рівня толерантності, креативності як власного адаптаційного ресурсу і умови ефективної діяльності, рефлексії, стійкості до емоційного вигорання і професійної деформації, отримання фахових знань та практичного досвіду [18].

Головною умовою активізації людських ресурсів місцевих громад, ми вважаємо прагнення соціальної активності, соціальної значущості, самоврядування, інтерес спробувати і досягнути поставленої мети, удосконалення здібностей, стимулювання ініціативи та творчості. В процесі такої діяльності члени громади набувають знання про соціальні проблеми суспільства, розуміють принципи, сфери та шляхи допомоги людям і собі. Тобто формується громадянин, здатний взяти на себе відповідальність за процеси, що відбуваються у суспільстві.

Ефективність залучення волонтерів до соціально-економічного розвитку територіальних громад, до налагодження продуктивної співпраці залежатиме від кількості та складності соціально-економічних завдань, які доведеться вирішувати, чисельності і компетентності зацікавлених груп, що їх відстоюють та бажають домовитися, а також – від компетентності фахівців, які організовують роботу волонтерів, розробляють волонтерські програми.

Активізація взаємодії волонтерів з органами місцевого самоврядування на основі механізму їх залучення до забезпечення соціально-економічного розвитку громади сприятиме підвищенню рівня поінформованості громади про дії та плани влади, формуванню спільного плану заходів з волонтерами, які представляють інтереси громади, покращенню передумов соціально-економічного розвитку громади.

Визнання внеску волонтерської діяльності у розвиток громад є невід'ємною ознакою розвиненого суспільства. Держава має не лише

створювати умови для вирішення проблем громад, а й стимулювати участь членів громади у відстоюванні власних прав, розбудові громадянського суспільства та участі в державотворчих процесах.

Волонтерство – це той компонент, який об'єднує громаду, дає можливість громаді згуртуватися навколо спільної ідеї, вирішення проблемного питання, яке може хвилювати. Якщо говорити про активізацію людських ресурсів місцевих громад, волонтерство можна розглядати як основний інструмент реалізації волонтерських ініціатив в громадах. Об'єднуючись, навколо різноманітних ідей, волонтерських проєктів та ініціатив, волонтери та члени громади вчаться брати на себе відповідальність, нести цю відповідальність, активно долучатися до розвитку громади і розуміти через які інструменти. Тому волонтерство – це компонент, який включає в собі і міжвідомчу, і міждисциплінарну й міжсекторну взаємодію, і підвищення компетенції, і активне включення в життя громад, демонструє, наскільки волонтерство може розширити свідомість, дати можливість командної взаємодії, а у подальшому бути більш конкурентоспроможними при працевлаштуванні.

Соціальна робота в громаді розглядається як втручання і активізація місцевих людських ресурсів з метою вирішення соціальних проблем, підвищення рівня надання послуг і соціального функціонування її членів. Особливість розвитку волонтерських ініціатив як інструменту активізації людських ресурсів місцевих громад полягає в тому, що члени громади визначають власні потреби, виробляють рішення і працюють, щоб виконати його. Громадяни вчаться, як працювати разом ефективно, здійснювати планування, розподіляти та залучати ресурси, оцінювати результати роботи. Вони можуть отримувати допомогу та підтримку від волонтерів, але саме члени громади контролюють процес вирішення певної проблеми [13].

Також важливий поступ Україна зробила в нормативно-правовому забезпеченні волонтерської діяльності.

Основним законодавчим актом, що регулює волонтерську діяльність в нашій державі є Закон України від 19 квітня 2011 року № 3236-VI «Про

волонтерську діяльність». У ньому визначено, що волонтерська діяльність – це добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги. Також визначені принципи, на яких ґрунтується волонтерська діяльність, а саме: законності, гуманності, рівності, добровільності, безоплатності, неприбутковості [19].

У 2015 році до Закону України «Про волонтерську діяльність» було внесено ряд змін, що дозволили:

- відхилити необхідність реєстрації у Міністерстві соціальної політики України статусу «волонтерської організації» для організацій, які залучають до своєї діяльності волонтерів;
- знизити вікові обмеження для волонтерів з 16 до 14 років;
- відмінити необхідність обов'язкового страхування тощо.

Указом Президента України «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» [23] від 26 лютого 2016 року № 68/2016 затверджено Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства. У ньому одним з напрямів реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016-2020 рр. визначено створення сприятливих умов для міжсекторальної співпраці, окресливши опрацювання питання щодо участі України в Європейській конвенції про довгострокову волонтерську службу, одним із завдань стимулювання волонтерської діяльності.

У Концепції розвитку громадянської освіти в Україні [25], яка була схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2018 року № 710-р, зазначено, що одним із завдань громадянської освіти є формування активної життєвої позиції, здатності до громадських ініціатив і волонтерства та про те, що волонтерська діяльність є одним з основних змістових напрямів громадянської освіти.

За оцінками експертів [16] регулювання волонтерської діяльності в нашій країні є досить ліберальним і сприятливим. Проте, все ж залишилися проблеми, які потребують вдосконалення норм згаданого закону з метою створення ще більш сприятливих умов для розвитку волонтерського руху та безперешкодного

забезпечення волонтерської діяльності у громадах. Серед таких проблем: відсутність базової державної підтримки осіб, які займаються волонтерською діяльністю; наявність вікових обмежень щодо осіб, які здійснюють волонтерську діяльність, та низький рівень залученості дітей до здійснення волонтерської діяльності; недостатній розвиток напрямів та форм волонтерської діяльності онлайн; відсутність фінансової підтримки проєктів щодо провадження волонтерської діяльності з державного і місцевих бюджетів; відсутність державної цільової програми сприяння розвитку волонтерської діяльності. Розглянемо ці проблеми детальніше та спробуємо визначити шляхи їх вирішення.

Однією з основних проблем волонтерської діяльності в Україні є недосконалість механізму страхування життя осіб, які здійснюють волонтерську діяльність, та відшкодування їм витрат, пов'язаних з нею. Як зазначалося вище, до Закону України «Про волонтерську діяльність» [19] у 2015 році вносилися суттєві зміни, якими було передбачено, що організації та установи, що залучають до своєї діяльності волонтерів, мають право страхувати життя і здоров'я волонтерів на період провадження ними волонтерської діяльності відповідно до Закону України «Про страхування» [24] та відшкодовувати волонтерам витрати, пов'язані з наданням ними волонтерської допомоги, передбачені статтею 11 цього Закону (стаття 5). Однак механізм відшкодування коштів на проїзд, житло, отримання візи, харчування, поштові і телефонні послуги, є досить бюрократизованим та потребує від волонтера великий перелік підтверджуючих документів.

Звісно, було б доцільно виправити цю проблему і на рівні визначення актом Уряду розміру граничної норми добові витрати волонтера (проживання, харчування, витрати на поштові та телефонні послуги), які може здійснювати орган державної влади або місцевого самоврядування при залученні волонтерів.

А також доречно рекомендувати органам державної влади та органам місцевого самоврядування передбачити добові витрати волонтера і витрати на проїзд волонтера до місця здійснення волонтерської діяльності в своїх бюджетах.

Потребує вирішення проблема вікового обмеження щодо осіб, які здійснюють волонтерську діяльність. Так, відповідно до абзацу другого частини першої статті 7 Закону України «Про волонтерську діяльність» волонтерами можуть стати громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, які є дієздатними. Особи віком від 14 до 18 років здійснюють волонтерську діяльність за згодою батьків (усиновлювачів), прийомних батьків, батьків-вихователів або піклувальника. Особи віком від 14 до 18 років не можуть надавати волонтерську допомогу за напрямками, визначеними абзацами восьмим та дев'ятим частини третьої статті 1 цього Закону, а також у медичних закладах.

Вказана норма Закону України «Про волонтерську діяльність» [19] щодо вікових обмежень дозволяє особам, починаючи з 14 років здійснювати волонтерську діяльність за згодою батьків (усиновлювачів), прийомних батьків, батьків-вихователів або піклувальника значно обмежує право осіб із частковою дієздатністю (до досягнення 14 років) здійснювати волонтерську діяльність.

Варто зауважити, що такі вікові обмеження спричиняють незадовільний рівень залученості дітей до волонтерської діяльності. І, якщо не можна відповідно норм Цивільного кодексу України знизити цей віковий поріг, то варто подбати про те, щоб школярі отримували інформацію щодо основ волонтерської діяльності з факультативних спецкурсів, виховних годин. Це б сприяло формуванню культури волонтерства, розвитку соціальної активності та мотивуванню до цього виду діяльності у майбутньому у дітей.

На жаль, у чинному українському законодавстві відсутнє нормативне визначення терміну «волонтерська діяльність онлайн» і розвитку такого виду волонтерства не приділяється належна увага. Хоча умовах діджиталізації онлайн-волонтерство набирає популярності у світі і є різновидом волонтерської діяльності, що дозволяє дистанційно взаємодіяти по всьому світу за допомогою мережі Інтернет. Умови пандемії COVID-19 диктують такі реалії - багато людей потребує комунікації онлайн, онлайн підтримки, онлайн супроводу тощо. Такий вид волонтерської діяльності дозволяє залучати до неї, зокрема, певні групи

неомобільних та маломобільних громадян (особи з інвалідністю, які мають проблеми з пересуванням; люди похилого віку; особи, які перебувають у відпустці по догляду за дитиною; особи, які не мають можливостей на вільне пересування тощо).

Тому органам місцевого самоврядування та організаціям громадянського суспільства слід звернути увагу на цей вид волонтерства та вивчити міжнародний досвід організації онлайн-волонтерства в організаціях різного типу. Онлайн-волонтерство може стати важливим людським ресурсом для розвитку новостворених громад, стати у нагоду під час експертної оцінки, пошуку найкращих форм та методів роботи, розробки ефективного дизайну системи соціальних послуг.

Наразі, актуальним залишається питання запровадження конкурсів проєктів, спрямованих на розвиток волонтерського руху, покращення менеджменту волонтерської діяльності, формування культури волонтерства серед різних верств населення в громадах.

Наразі, на державному рівні відсутня програма сприяння розвитку волонтерської діяльності, яка б містила фінансування заходів на підтримку заходів організацій громадянського суспільства, закладів освіти, та інших організацій і установ, спрямованих на розвиток волонтерства.

Для вирішення цієї проблеми було б доцільно створити п'ятирічну цільову Програму інституційної підтримки розвитку волонтерської діяльності в Україні. Передбачити видатки державного бюджету на її реалізацію.

Підтримка волонтерських ініціатив як інструменту активізації людських ресурсів місцевих громад підсилить сприйняття громадою прийнятих спільно рішень, щодо напрямків розвитку громади, дасть можливість залучити значні інтелектуальні, а також матеріальні ресурси.

1.2. Розвиток волонтерської діяльності в умовах пандемії COVID-19 у громадах, прилеглих до району ООС на сході України

Пандемія COVID-19 раптово змінила умови особистого та професійного життя мільярдів громадян і змусила уряди країн усього світу швидко адаптуватися до нової реальності, яка характеризується зростанням рівня смертності, блокуванням, соціальним дистанціюванням та дистанційною роботою [9].

Країни усього світу стикаються з величезними проблемами у боротьбі з вірусом, досягненні прогресу в цілях сталого розвитку та пошуку нових шляхів досягнення результатів в умовах, спричинених пандемією COVID-19. Вони змушені робити великі зміни у соціальній політиці, активізувати людські ресурси для підтримки вразливих громад та окремих людей, що опинилися у складних життєвих обставинах [1].

Вчені G. Goodwin [4], N. Каруси [5], E. Ostrom [10] вже давно стверджують, що реакція уряду під час кризи повинна координуватися та підтримуватися іншими суб'єктами (громадяни, громадянське суспільство, громадські та неурядові організації тощо). І важлива роль у цьому контексті належить волонтерству. Оскільки волонтери, беручи участь у волонтерських програмах державних та громадських організацій, надають відповідні соціальні послуги членам власних громад без фінансового винагородження [7]. Співпраця з волонтерами та волонтерськими групами громадських організацій для надання соціальних послуг може заповнити прогалини та запобігти перевантаженню державних установ під час кризових подій, зокрема, таких як COVID-19.

Дослідники B. Gazley, J. Brudney [3], R. Naidoo, B. Fisher [8] аналізуючи кризові події та роль волонтерів в місцевих громадах, прийшли до висновку, що основною перешкодою для такого волонтерства може стати неспроможність державних та громадських організацій ефективно організовувати волонтерську діяльність в умовах кризи.

Поділяючи думку дослідників, вважаємо за необхідне дослідити організаційні та методичні проблеми, з якими зіштовхнулися державні та громадські організації, що реалізують волонтерські програми на Сході України, в умовах карантинних обмежень, спричинених пандемією COVID-19.

Дослідження, проведене нами у жовтні-листопаді 2020 року за методологією «швидкої оцінки» (rapid appraisal), передбачає швидкий збір інформації для розуміння ситуації, що склалася, прийняття необхідних управлінських рішень в межах проєкту чи програми [2]. Для досягнення завдань «швидкого оцінювання» авторами обрано метод фокус-групи.

Метод фокус-групи – це групове інтерв'ю, яке проводиться модератором за заздалегідь розробленим сценарієм з невеликою групою представників досліджуваного контингенту респондентів, подібних за основними соціальними характеристиками. Наша фокус-група проводилась за методологією, розробленою американськими соціологами [6].

До участі у фокус-групах залучено 22 координаторів молодіжних волонтерських програм державних та громадських організацій Донецької та Луганської області України, які реалізують авторські волонтерські програми, розроблені в межах проєкту Всеукраїнського громадського центру «Волонтер» – «Підготовка менеджерів волонтерських програм задля системного професійного підходу у роботі з волонтерами на Сході України». Цей проєкт реалізується у період з квітня 2020 по квітень 2021 за підтримки Програми ООН із відновлення та розбудови миру реалізують чотири агентства ООН: Програма розвитку ООН (ПРООН), Структура ООН з питань гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок (ООН Жінки), Фонд ООН у галузі народонаселення (UNFPA) і Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО).

Отже, в опитуванні загалом взяли участь 22 респонденти (табл. 1.1). Автори були обмежені у можливості зустрітися з респондентами офлайн, що спричинено карантинними обмеженнями, спричиненими епідемією COVID-19. Тому, фокус-групи відбулися у онлайн-форматі у програмі Zoom. Кожна фокус-група (2 групи по 11 респондентів у кожній) працювала в окремому віртуальному кабінеті.

Таблиця 1.1

Інформація про респондентів

	Фокус-група 1	Фокус-група 2
Всього	11	11
Вік	18-25 –1 (4.55%)	18-25 –0
	26-35 –5 (22.73%)	26-35 –6 (27.27%)
	36-45 –4 (18.18%)	36-45 –4 (18.18%)
	46-55 –1 (4.55%)	46-55 –1 (4.55%)
	55 і старші – 0	55 і старші – 0
Стаж роботи у соціальній сфері(%)	1-5 років – 8 (36.36%)	1-5 років – 9 (40.91%)
	6-10 років –1 (4.55%)	6-10 років – 1 (4.55%)
	Понад 11 років – 2 (9.09%)	Понад 11 років – 1 (4.55%)
Посада (%)	Фахівець по роботі з волонтерами – 2 (9.09%)	Фахівець по роботі з волонтерами – 5 (22.73%)
	Начальник відділу – 3 (13.64%)	Начальник відділу – 1 (4.55%)
	Координатор проєкту – 4 (18.18%)	Координатор проєкту – 3 (13.64%)
	Викладач - 1 (4.55%)	Викладач - 1 (4.55%)
	Соціальний педагог - 1 (4.55%)	Соціальний педагог - 0
	Прктичний психолог- 0	Психолог - 1 (4.55%)
Освіта (%)	Вища – 11 (100%)	Вища – 11 (100%)
Місце роботи (%)	Державні організації – 4 (18.18%)	Державні організації – 5 (22.73%)
	Громадські організації – 7 (31.82%)	Громадські організації – 6 (27.27%)

n=22

Мета дослідження: проаналізувати проблеми, спричинені епідемією COVID-19 і карантинними обмеженнями, з якими зіштовхнулись координатори молодіжних волонтерських програм державних та громадських організацій Донецької та Луганської області України.

Перелік питань до фокус-груп:

1) проблеми, з якими зіштовхнулись координатори молодіжних волонтерських програм в умовах обмежувальних карантинних заходів, спричинених пандемією COVID-19;

2) способи та шляхи здолаття проблем, з якими зіштовхнулись координатори молодіжних волонтерських програм в умовах обмежувальних карантинних заходів, спричинених пандемією COVID-19;

3) ресурси, що застосовувались для розв'язання проблем, з якими зіштовхнулись координатори молодіжних волонтерських програм в умовах обмежувальних карантинних заходів, спричинених пандемією COVID-19;

4) потреби, які слід задовольнити для результативної реалізації молодіжних волонтерських програм в умовах обмежувальних карантинних заходів, спричинених пандемією COVID-19;

5) позитивні аспекти набутого досвіду під час обмежувальних карантинних заходів, спричинених пандемією COVID-19.

Результати фокус-груп були дослівно транскрибовані, перекладені англійською. Для визначення описових тем було проведено попереднє кодування, яке згодом уточнювалося та інтерпретувалося з використанням програми MaxQDA10.

Аналізуючи відповіді, з'ясовано проблеми, з якими зіштовхнулись координатори молодіжних волонтерських програм в умовах обмежувальних карантинних заходів, спричинених пандемією COVID-19.

Результати опитування засвідчили, що найпоширенішою проблемою (63 %) є: організація навчання онлайн та відсутність мотивації волонтерів працювати в такому форматі; недосяжність поставлених початкових результатів у зв'язку з перепонами у вигляді локдаунів, неможливість збору волонтерів під час супервізій та контролю діяльності у процесі; забезпечення волонтерів специфічними ресурсами через обмеження ввезення їх до регіону; заборона проведення масових заходів; більшість учасників волонтерських програм, яким надавалася волонтерська допомога, входять в групу ризику щодо інфікування COVID-19 (81%); дистанційне навчання студентів-волонтерів призвело до переведення запланованих заходів в онлайн-формат, що не дало бажаного результату через відсутність спілкування наживо, обмеження можливостей, послаблення активності молоді (50%); постійний контроль дотримання карантинних обмежень; неможливість проведення навчання волонтерів онлайн через відсутність необхідного обладнання та стабільного інтернету; заняття онлайн не дали бажаного результату; заборона Головного донора проводити

заходи офлайн до стабілізації пандемійної ситуації (44%); обмежений доступ до державних установ і посадових осіб. Окремою проблемою на територіях, прилеглих до районів бойових дій, стало скасування виборів до органів місцевого самоврядування з листопада 2020 року і до теперішнього часу (25%), що сповільнило реалізацію окремих завдань волонтерських програм.

Отримані результати показали, що в умовах обмежувальних карантинних заходів, спричинених пандемією COVID-19, для ефективної реалізації волонтерських програм важливо зміцнювати соціальні зв'язки; створювати сильне, безпечне, згуртоване співтовариство; посилювати громадську активність; забезпечувати суспільні блага і послуги.

З огляду на велику кількість перепон, з якими зіштовхнулись координатори волонтерських програм в умовах обмежувальних карантинних заходів, спричинених пандемією COVID-19, важливо було зрозуміти способи та шляхи подолання проблем.

Так, відповідаючи на питання: «У який спосіб Ви долали означені Вами вище проблеми?», респонденти відповіли: *«Було збільшено кількість онлайн зустрічей та знайдено можливості збирати керівників волонтерських команд на тренінгову сесію офлайн та всіх учасників обласного волонтерського проєкту на Волонтерський фест (м. Солодар) з дотриманням усіх санітарних та протиепідемічних заходів»*; *«Урізноманітнювали процес навчання в онлайн, використовуючи інтерактивні методи роботи»*; *«Проблема з заборонаю масових заходів вирішувалася за допомогою платформи Zoot. У первинних заявках було багато учасників старше 60 років з інвалідністю та з проблемами опорно-рухового апарату. Оскільки вони не змогли взяти участь в заходах волонтерської програми через побоювання щодо загрози здоров'ю, було вирішено проводити захід в реабілітаційних центрах та в школі-інтернаті»*; *«Проблеми доступу до посадових осіб вирішували шляхом переговорів та зустрічей»*; *«Під час локдауну волонтери здійснюють свою діяльність за індивідуальним графіком із супроводом керівника волонтерської групи. Ініціатива реалізується у режимі онлайн. Найчастіше це телефонний режим, який супроводжується*

відеозв'язком. З урахуванням особливостей бенефіціарів, волонтери почали проводити індивідуальне навчання по використанню різних соціальних мереж».

Отримані відповіді координаторів волонтерських програм показали, що незважаючи на труднощі, з якими вони зіштовхнулись в умовах обмежувальних карантинних заходів, спричинених пандемією COVID-19, реалізація молодіжних волонтерських програм здійснювалась шляхом внесення коректив в планування, координацію та контроль. Активно залучалась молодь до участі в волонтерських програмах, що дало змогу зробити особистий внесок у вирішення соціальних проблем, випробувати свої можливості.

В ході аналізу відповідей 16 респондентів (72.73%) зазначили, що були не зовсім готові до подолання проблем, з якими зіштовхнулись координатори волонтерських програм в умовах обмежувальних карантинних заходів, спричинених пандемією COVID-19, а 6 опитаних (27.27 %) зазначили про абсолютну готовність до подолання проблем. Зауважимо, що серед проблем, до подолання яких координатори волонтерських програм (75% респондентів) були не готові виявились наступні: затримки із закупівлею необхідних матеріалів/обладнання у зв'язку із відсутністю поставок для проведення заходів волонтерами – 16 (72.73%) осіб; неготовність витратити час на налагодження взаємодії з новими органами місцевої ради для реалізації молодіжної волонтерської програми – 11 (50%) осіб; недостатнє технічне оснащення волонтерів (брак технічної підтримки під час супроводу спілкування, відсутність транспорту між містами, що унеможливлювало надання волонтерських послуг) – 10 (45.45%) осіб.

Незаперечним також є факт, що потреби населення в соціальній допомозі, психологічній підтримці і захисті зростають. Координаторам молодіжних волонтерських програм, потрібно пам'ятати про велику відповідальність, яку вони несуть. Адже, з одного боку, вони відповідають за самих волонтерів і їхні дії, а з іншого – за тих, кому надається добровільна допомога.

Отримані відповіді спонукали нас з'ясувати, які ресурси застосовувались для розв'язання проблем, з якими зіштовхнулись координатори молодіжних

волонтерських програм в умовах обмежувальних карантинних заходів, спричинених пандемією COVID-19. Серед таких ресурсів одна група (11 осіб), яка взяла участь у фокус-групі, відзначила: *«вдосконалення онлайн-інструментів роботи, роз'яснювальна робота щодо дотримання норм поведінки в період пандемії; усні домовленості та перемовини з усіма учасниками, які були залучені до реалізації проєкту; проведення дистанційних заходів, переговорів»*.

Учасники другої фокус-групи до вагомого ресурсу у розв'язанні проблем, з якими вони зіштовхнулись, віднесли *«...вміння комунікувати з людьми. Більшість волонтерів дізналися про наш проєкт не з інтернет джерел, а саме через особисте спілкування з керівником проєкту та тренеркою»*.

Не слід недооцінювати важливість пошуку ефективної комунікації під час рекрутингу волонтерів між координаторами волонтерських програм та молоддю. Це сприятиме участі молоді в різних волонтерських програмах громади.

До професійних потреб, які слід було б задовольнити для результативної реалізації молодіжних волонтерських програм в умовах обмежувальних карантинних заходів, спричинених пандемією COVID-19, респонденти назвали: надання більш потужної технічної бази для робити онлайн, Zoom акаунт для НУО та додаткове співфінансування на заходи, які протидіють поширенню інфекції – 11 (50 %) осіб; підвищення кваліфікації за рахунок проходження онлайн навчання, майстер-класи щодо роботи з гугл-платформою; отримання тренерських навичок з різних напрямків. Також респонденти відмітили: поглиблення знань у сфері психології спілкування – 19 (86.36%) осіб; планування ризиків, які можуть виникнути під час реалізації програми і варіанти їх подолання; гнучкість програми, можливість вносити корективи, які не вплинуть на якість і результативність – 16 (72.73%) осіб; менторська підтримка, залучення додаткових коштів на роботу тренера – 16 (72.73%) осіб; розробка методичних рекомендацій з питань адвокації волонтерських програм – 20 (90.91%) осіб.

Як особливу форму комунікації координатори молодіжних волонтерських програм обрали супервізію. Головне завдання координатора волонтерських

програм полягає в регулярних супервізіях волонтерів. Численною групою волонтерського руху в громадах є студентська молодь. Тому, важливим є їхня теоретична і практична підготовка. Навчання волонтерів повинно бути чітко структурованим, мати сформовану теоретичну й практичну базу, використовувати лише підтверджені напрямки підготовки волонтерів.

Отримані результати показали і позитивні зрушення, зумовлені зміною звичного формату розвитку молодіжних волонтерських програм, які відзначили респонденти. Серед них: опанування співробітниками дистанційних форм спілкування – 15 (68.18%) осіб; розробка якісно нових за змістом програм підготовки волонтерів – 12 (54.55 %) осіб; можливість застосовувати інтернет-мережу для реклами волонтерських програм – 9 (40.91 %) осіб; поява онлайн-волонтерства – 11 (50%) осіб. Виявлені позитивні зрушення дають оптимістичні прогнози щодо реалізації молодіжних волонтерських програм в умовах обмежувальних карантинних заходів, спричинених пандемією COVID-19.

Соціальні зміни, зумовлені пандемією COVID-19, вплинули на розвиток та реалізацію молодіжних волонтерських програм в громадах, прилеглих до району операції об'єднаних сил на Сході України.

Узагальнюючи результати фокус-груп, було застосовано методологію «швидкої оцінки». Така методологія передбачає досягнення попереднього розуміння ситуації, виявлення найгостріших проблем і доступних шляхів їх вирішення та дозволяє сформулювати проблеми, що зумовлені карантинними обмежувальними заходами. Автори їх об'єднали у дві групи:

1. *Організаційні* (організація навчання онлайн: часто неможливість проведення навчання волонтерів онлайн через відсутність необхідного обладнання та інтернету; відсутність мотивації учасників працювати в такому форматі; забезпечення необхідною для волонтерської роботи специфічними ресурсами через обмеження ввезення їх до регіону в період локдауну; заборона проведення масових заходів; труднощі зі збором волонтерів та учасників в одному приміщенні; послаблення активності молоді через відсутність спілкування наживо; постійний контроль дотримання карантинних обмежень;

обмежений доступ до державних установ і посадових осіб; недостатнє технічне оснащення волонтерів (брак технічної підтримки для спілкування, відсутність транспорту між містами, що унеможливлювало отримування ліків та іншої допомоги мешканцям міст, селищ. Окремою проблемою на територіях, прилеглих до районів бойових дій, стало скасування виборів до ОТГ і вакуум влади органів місцевого самоврядування з листопада 2020 року і до сьогодні);

2. *Методичні* (труднощі у мотивуванні молоді до участі у довготривалих волонтерських програмах; орієнтованість програм підготовки волонтерів у офлайн-форматі та відсутність досвіду підготовки волонтерів у онлайн-форматі; через карантинні обмеження реалізація проєкту «йшла» не за планом; відсутність досвіду рекрутингу волонтерів у онлайн-форматі та досвіду у забезпеченні спеціальної платформи для неформального спілкування волонтерів; відсутність можливості проводити інтервізію та супервізію волонтерської діяльності тощо).

На думку респондентів, зменшення кількості заходів через карантинні обмеження не означає, що волонтери мають зупинитися, а радше – навпаки. *«Варто тимчасово перенести громадську активність у онлайн-формат, де можливість участі у волонтерських програмах може зрости.. Карантин – час, щоб освоїти знання з впровадження суспільно корисних проєктів, аби вже при першій нагоді стартувати у офлайн режимі з більшою силою та мотивацією».*

Задля розв'язання вище означених проблем авторами дослідження запропоновано: покращити якість стратегії рекрутингу волонтерів засобами ІКТ; вдосконалення механізму комунікації волонтерів та координаторів волонтерських груп; розробка правил комунікації волонтерів та отримувачів соціальних послуг у межах волонтерських програм з урахуванням вимог до карантинних обмежень; запровадити різні форми онлайн-волонтерства; підготовка звітів щодо внеску волонтерів у реалізації волонтерських програм місцевої громади; розробка програм підготовки та супроводу волонтерів з використанням сучасних ІКТ; створення інтервізійних груп для координаторів волонтерських програм.

ВИСНОВКИ

Нині в Україні організація роботи волонтерів у державних і громадських організаціях виходить на якісно новий рівень. Порівняно з минулими роками актуалізується питання менеджменту волонтерських програм, відпрацьовуються механізми залучення волонтерів до різних напрямів роботи. У державних та неурядових організаціях усе більше віддають перевагу навчених фахівцям з менеджменту волонтерської діяльності (координатори волонтерських груп, координатори волонтерської діяльності, координатори волонтерських програм тощо). Цей фахівець повністю відповідає за набір, підписання угод, постановку завдань і відслідковування результатів діяльності волонтерів.

В Україні усе більше віддають перевагу реалізації волонтерських програм. Волонтерська програма – це форма об'єднання людей, які прагнуть до позитивних змін у громаді, продукують та втілюють волонтерські ініціативи відповідно до потреб громади. Ефективні волонтерські програми, переважно, є сталими та довгостроковими.

Особливої актуальності це набуває в громадах, прилеглих до району операції об'єднаних сил на Сході України. Оскільки бойові дії та пов'язаний з ними важкий соціально-економічний стан негативно впливають на якість життя та психоемоційний стан мешканців громад. А карантинні обмеження, пов'язані з COVID-19 ще більш посилили труднощі та нестатки, з якими стикається населення, що постраждало від конфлікту на сході України, зокрема через обмеження свободи пересування та їхній вплив на реалізацію соціальних та економічних прав, активну участь у волонтерських програмах.

Зокрема, участь у волонтерських програмах громади відкривають для таких волонтерів більше можливостей (різноманітність ресурсів: людських, професійних, часових, матеріальних) для реалізації ініціатив, а отже – подолання проблем, покращення якості життя.

У ході проведення фокус-груп із 22 координаторами волонтерських програм державних та громадських організацій Донецької та Луганської області України (в межах проєкту Всеукраїнського громадського центру «Волонтер» –

«Підготовка менеджерів волонтерських програм задля системного професійного підходу у роботі з волонтерами на Сході України») нами досліджено організаційні та методичні проблеми, з якими зіштовхнулися державні та громадські організації, що реалізують волонтерські програми на Сході України, в умовах карантинних обмежень, спричинених пандемією COVID-19.

Їх об'єднано у дві групи:

1. Організаційні (організація навчання онлайн: часто неможливість проведення навчання волонтерів онлайн через відсутність необхідного обладнання та інтернету; відсутність мотивації учасників працювати в такому форматі; забезпечення необхідною для волонтерської роботи специфічними ресурсами через обмеження ввезення їх до регіону в період локдауну; заборона проведення масових заходів; труднощі зі збором волонтерів та учасників в одному приміщенні; послаблення активності молоді через відсутність спілкування наживо; постійний контроль дотримання карантинних обмежень; обмежений доступ до державних установ і посадових осіб; недостатнє технічне оснащення волонтерів (брак технічної підтримки для спілкування, відсутність транспорту між містами, що унеможливлювало отримування ліків та іншої допомоги мешканцям міст, селищ. Окремою проблемою на територіях, прилеглих до районів бойових дій, стало скасування виборів до ОТГ і вакуум влади органів місцевого самоврядування з листопада 2020 року і до теперішнього часу);

2. Методичні (труднощі у мотивуванні молоді до участі у довготривалих волонтерських програмах; орієнтованість програм підготовки волонтерів у офлайн-форматі та відсутність досвіду підготовки волонтерів у онлайн-форматі; через карантинні обмеження реалізація проєкту «йшла» не за планом; відсутність досвіду рекрутингу волонтерів у онлайн-форматі та досвіду у забезпеченні спеціальної платформи для неформального спілкування волонтерів; відсутність можливості проводити інтервізію та супервізію волонтерської діяльності тощо).

Задля розв'язання цих проблем запропоновано: покращити якість стратегії рекрутингу волонтерів засобами ІКТ; вдосконалення механізму комунікації

волонтерів та координаторів волонтерських груп; розробка правил комунікації волонтерів та отримувачів соціальних послуг у межах волонтерських програм з урахуванням вимог до карантинних обмежень; запровадити різні форми онлайн-волонтерства; підготовка звітів щодо внеску волонтерів у реалізації волонтерських програм місцевої громади; розробка програм підготовки та супроводу волонтерів з використанням сучасних ІКТ; створення інтервізійних груп для координаторів волонтерських програм.

Основні положення та висновки дослідження обговорювались і здобули позитивну оцінку на засіданні кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка.

Список використаних джерел

1. Barbier, E. B., & Burgess, J. C. (2020). Sustainability and development after COVID-19. *World Development*, 135, 105082. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2020.105082>
2. Beebe, J. (1995). Basic Concepts and Techniques of Rapid Appraisal. *Human Organization*, 54(1), 42-51.
3. Gazley, B., & Brudney, J. L. (2005). Volunteer involvement in local government after September 11: The continuing question of capacity. *Public Administration Review*, 65(2), 131-142.
4. Goodwin, G. (2019). The problem and promise of coproduction: Politics, history, and autonomy. *World Development*, 122, 501-513.
5. Kapucu, N. (2006). Interagency communication networks during emergencies: Boundary spanners in multiagency coordination. *The American Review of Public Administration*, 36(2), 207-225.
6. Merton R.K., Kendall P.L. (1946). The Focused Interview. *The American Journal of Sociology*, 51(6), 541-557.
7. Nabatchi, T., Sancino, A., & Sicilia, M. (2017). Varieties of participation in public services: The who, when, and what of coproduction. *Public Administration Review*, 77(5), 766-776.
8. Naidoo, R., & Fisher, B. (2020). Reset Sustainable Development Goals for a pandemic world. *Nature*, 583(7815), 198–201. <https://doi.org/10.1038/d41586-020-01999-x>
9. Oldekop J.A., Horner R., Hulme D., Adhikari R., Agarwal B., Alford M....Zhang Y.-F. COVID-19 and the case for global development. *World Development*. 2020;134:105044. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2020.105044>.
10. Ostrom, E. (1996). Crossing the great divide: coproduction, synergy, and development. *World development*, 24(6), 1073-1087.
11. UN Volunteers. URL: <https://www.unv.org/> (дата звернення: 05.01.2021)
12. United Nations General Assembly (UNGA) (2002). Recommendations on support for volunteering (A/RES/56/38). Resolution adopted by the General Assembly

at the fifty-sixth session. Agenda item 108.
<http://www.unv.org/fileadmin/docdb/pdf/2002/a56r038-e.pdf> (дата звернення: 05.01.2021)

13. Безпалько О.В. Соціальна робота в громаді : навчальний посібник. Київ. Центр навчальної літератури, 2005. 176 с.

14. Вайнілович Н. Волонтерський рух у сучасному українському суспільстві: мотиваційний аспект. *Методологія, теорія і практика соціологічного аналізу сучасного суспільства*. 2010. № 2. С. 407-410

15. *Всеукраїнський громадський центр "Волонтер"*. (2009). Історія створення організації. <http://volunteer.kiev.ua/>

16. Карта правових реформ для громадянського суспільства в Україні. Київ, 2020. 162 с. URL: <https://docs.google.com/document/d/1PKfk4ynyxzkyAgCpv1uer1BFgr0xbDEN35lzfZawBk/edit> (дата звернення: 02.01.2021)

17. Менеджмент волонтерських груп від А до Я : навчальний посібник / З. Бондаренко та ін. ; ред. Т. Лях. Київ : Версо-04, 2012. 288 с. URL: <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/3486/> (дата звернення: 08.01.2021).

18. Організація волонтерського руху у вищих навчальних закладах: Діагностичний інструментарій: Методичні розробки. Укл. Т. Рудякевич. Житомир. ЖДУ, 2004. 48 с.

19. Про волонтерську діяльність. Закон України від 19.04.2011 р. № 3236-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/3236-17> (дата звернення: 05.01.2021)

20. Про встановлення карантину з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, Постанова Кабінету Міністрів України No. 392 (2020) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392-2020-п?lang=uk#Text>

21. Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні, Декларація № 2859-XII (б. д.) (Україна). *Відомості Верховної Ради України*, (16). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2859-12#Text>

22. Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, Постанова Кабінету Міністрів України No. 211 (2020) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/211-2020-p#Text>

23. Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні : Указ Президента України від 26.02.2016 р. № 68/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2016#Text> (дата звернення: 04.01.2021)

24. Про страхування : Закон України від 07.03.1996 р. № 86/96-ВР : станом на 17 черв. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-vr#Text> (дата звернення: 02.01.2021)

25. Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні : Розпорядження від 03.10.2018 р. № 710-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-p#Text> (дата звернення: 11.01.2021)

26. Школа волонтерів: Навчальний посібник / заг. ред. Г. С. Скитьової. Київ. 2016. 166.